

výzkumu, při niž dílčí monografické práce neslouží jen pro detailní poznání izolovaného společenského jevu, ale skládají ve svém souhrnu dosti úplný a plastický obraz určité oblasti sociální reality, je velmi efektivní. Je pochopitelné, že existují i jiné způsoby — např. u nás často preferovaný rozsáhlý výzkum početných týmů —, nicméně je nutno ocenit poměrně rychlé a přesvědčivé závěry, které práce organizovaná uvedeným způsobem přináší.

Konečně — a to je závěr, který platí nejen pro sociologii výchovy a vzdělání — je při četbě knihy P. Bourdieu a J. C. Passerona zjevné, jaký přínos pro poznání a pro případnou racionální kritiku industriální a postindustriální společnosti představuje práce sociologů, kteří v této společnosti žijí a pracují. Zde je cesta nejen k poznání rozdílů mezi situací u nás a v těchto zemích, ale i k lepšímu poznání a hledání způsobů řešení našich současných problémů.

Antonín Matějovský

(Psáno v únoru 1968)

Josef Langmeier, Zdeněk Matějček: Psychická deprivace v dětství

Státní zdravotnické nakladatelství, Praha 1968, 2. přepracované vydání, s. 384.

Dva naši vynikající kliničtí psychologové předkládají podruhé za pět let naší odborné veřejnosti problém tak palčivý, jakým je psychická strádání dětí a mládeže v jejich životě v rodině, ve společnosti.

V prvním vydání své *Psychické deprivace v dětství* v roce 1963 se zaměřili především na „zalarmování“ všech angažovaných lidí a těch, kdo se zajímají o situaci dětí žijících mimo vlastní rodinu. Do té doby to byla záležitost úzkého kruhu praktiků. Na samotném okraji zájmu zainteresovaných resortů trpěla celou řadou zdeformovaných představ a předsudků, jsouc vzdálena obrazně i skutečně od plného života. Langmeier a Matějček v této své strhující monografii včas a vynikajícím způsobem podpořili nové snahy československé pediatrie, která na svém celostátním kongresu v roce 1961 v Bratislavě vznesla požadavek komplexní péče o děti — tedy nikoliv jen v oblasti tělesné, ale i duševní, zdůrazňujíc hlavně individuální přístup ke každému dítěti, tedy i opuštěnému.

Tím značně přispěli ke změně v přístupu k celé řadě obecných i konkrétních problémů péče o děti žijící mimo vlastní rodinu, i k jejich řešení. Vyzbrojili nastupující vlnu renesance této tak zanedbané oblasti seriózními pohledy a připravili odrazový můstek pro všechny, kdo se rozhodli řešit tento závažný nedostatek života naší společnosti.

Toto první vydání zapůsobilo též na řadu pracovníků komunikačních prostředků a pomohlo jim v nastoupeném úsilí pomoci smutnému údělu našich dětí, žijících bez rodičů. Právě oni za posledních 5–6 let velmi mnoho vykonali, když se jim podařilo upozornit celou naši veřejnost na tento pro-

blém a jeho prostřednictvím na situaci dětí a vlastně rodin ve společnosti vůbec.

Jestliže první vydání *Psychické deprivace v dětství* u nás splnilo úlohu „alarmující“ (podle rozdělení v druhé kapitole druhého vydání, věnované vývoji a významu koncepcí psychické deprivace), která pomohla zmobilizovat řadu pracovníků z nejrůznějších oborů — dětských domovů, kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti od 1 do 3 let především —, druhé vydání této knihy zakončuje v podstatě období kritické a dává základ období experimentálně teoretickému, včetně ohromného vlivu na praktické řešení této otázky, která dozrává v této době celé řady zásadních změn. Zde ovšem také mnoho přispěl návrh autorů na nový systém péče o děti vychovávané mimo rodinu, který spolu s Kochem publikovali v *Pedagogice* v r. 1965 (i když narazil na nepochopení a odpor některých pracovníků školských dětských domovů).

Jestliže se autoři *Psychické deprivace v dětství* v roce 1963 zaměřili na základní problém spíše v hranicích oblasti opuštěného dítěte samého, v roce 1968 jej daleko překračují, koncipují celé dílo úplně nově, dávají mu daleko širší rozsah. Psychickou deprivaci chápou jako neobyčejně závažný problém celé společnosti, vysvětlují jej v celé jeho dynamice — v jakési jeho společenské i individuální ontogenezi a fylogenezi. Analyzujíce dosavadní práce naše i zahraniční, předkládají ohromné množství prostudovaného materiálu, výtečně utříděného a argumentujícího pro jejich vlastní teoretické závěry a koncepci. Nelze tedy mluvit o druhém vydání ani s poznámkou „přepracované“. Jsou to dvě zcela odlišné knihy se zcela odlišným obsahem, zaměřením a i funkcí.

První kniha je fascinující výkřik o utrpení opuštěných dětí, která se přečte jedním dechem, druhá je neobyčejně hutná, hluboce fundovaná, nesmírným množstvím materiálu doložená monografie s vlastní koncepcí a teorií, ukazující v celé šíři tento tak závažný problém a vyjadřující se se značnou náročností na čtenáře i k jeho praktickému řešení.

Psychickou deprivaci v dětství z roku 1968, o níž referují, rozčlenili Langmeier a Matějček do třinácti kapitol. O prvních dvou jsem se již zmínil. Ve třetí se zabývají terminologií a pojmovým vymezením. Ukazují na celou paletu pojmů, jimiž se důsledky nedostatečného uspokojování duševních i sociálních potřeb označují (deprivace, depri-vační syndrom, psychická karente, duševní podvýživa, inanice, pedagogický deficit, privace, hospitalismus, generační úzkost a další), přiklánějice se k označení uvedenému v názvu knihy. Psychickou deprivaci pak chápou jako „psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostatečném množství a po dosti dlouhou dobu“.

Psychickou deprivaci odlišují od depri-vační situace (kdy se dítěti nedostává možnosti ukojit důležité psychické potřeby) či izolace, od frustrace, konfliktu, zanedbanosti a celé řady organických poškození, poruch a

odchylek, které přímo nebo nepřímo ovlivňují chování dítěte (encefalopatie, oligofrenie, neurozy aj.).

V další kapitole uvádějí různé metody studia psychické deprivace, jejich výhody a nevýhody, které jsou ve shodě s obecnými základy vědecké práce vůbec. Je dobré, že se zmínili o těchto způsobech bádání a výzkumu, neboť nejsou dostatečně známy většině odborné veřejnosti — zvláště pak té, která v této knize bude hledat první informace.

Kapitola věnovaná problematice separace a izolace je dostatečně známa z prvního vydání. Autoři v ní uvádějí rozmanitou neobvyčejně zajímavou kazuistiku případů sociální izolace (zdivočelé, „vlčí“ děti a děti všelijak od narození izolované od normálního prostředí), vzrušující jak vědce, tak prostého člověka či umělce. Ukazují, že takováto extrémní izolace je nejtěžší deprivací situací, jejíž následky jsou spojeny se samotnou životní existencí postižených.

Pojem separace pak — spolu s Ainsworthovou — vyhrazujej pro situaci, kdy dochází k přerušení duševních pout mezi dítětem a jeho okolím (matkou především), jednou již vytvořených. V souhlase s principy socializace dítěte ukazují na závažnost separace (zvláště je-li časná a časově nadměrná) pro celkový vývoj dítěte. A to nejen pro dítě samé, nýbrž i pro matku a rodiče, s celou problematikou narušení vzájemného ustáleného vztahu.

Uvádějí dále rozsáhlý výčet nejrozličnějších případů a sestav separačních situací dětí, a co do prognózy nejrozličnější závěry z nich plynoucí — zprvu velmi striktní, později rezervované, všechny však svědčící o ohrožení zdravotního vývoje dítěte.

V šesté kapitole se zabývají zevními podmínkami deprivace. Uvádějí vlastní i cizí rozborů péče o děti v nejrozličnějších prostředích — úplnou ústavní výchovou počínaje a rodinou konče. Poznátky o deprivaci dětí v ústavech jsou dnes již ve větší či menší míře i kvalitě známé. Přesto je třeba alespoň upozornit na několik závažných okolností, v této kapitole uvedených:

a) Navazující na Bowlbyho monografii z roku 1951, autoři uvádějí několik typů studií, vyplňujících další období kritické a empiricko-teoretické. Jsou to studie, které náleží předcházejícím badatelům potvrzují a doplňují (Rodinescová-Aubryová, Trasler a Bossio), dále ty, které je uvádějí v pochybnost (Skeels aj., Burlinghamová a Freudová, Beres a Oberts, Klackenberg, sovětští autoři), hlavně pokud jde o jednoznačnost nepříznivé prognózy psychické deprivace. Ukazují na možnost reparace jejích následků, a studie, které sbírají dosavadní materiál a kriticky jej hodnotí. Zde uvádějí nejvýznamnější publikaci WHO z roku 1962, *Deprivation of Maternal Care*, která spolu s dalšími pracemi nepopírá, že u mnohých dětí vychovávaných delší dobu v ústavním prostředí dochází k opoždění a poruchám tělesného i citového vývoje. Soudí však, že takzvaný nedostatek mateřské lásky se projevuje teprve tehdy, když dítě dosáhne určité

citové reaktivity, což je asi kolem 7. měsíce věku. Další typ studie, spadající do současnosti, se pak zaměřuje na chování dětí v dobře kontrolovaných deprivacích situacích a hledání přímých vztahů a závislosti mezi individuálními vlastnostmi dítěte a jednotlivými typy deprivacích následků.

b) Významné jsou uváděné údaje, vyjadřující důsledky psychické deprivace a jejího profilu v somatickém vývoji dítěte (změna nemocnosti, rozdíly ve věze a vývoji dětí). Tyto důsledky jsou dosud povětšinou zanedbávány v představě, že děti v ústavech (zvláště u nás) jsou na tom dobře v oblasti somatické, i když tomu zdaleka tak není.

c) Další, podle mého soudu velmi závažná zjištění uvedená v této kapitole, jsou typy deprivovaných osobností ústavních dětí, jak je určili autoři knihy na základě svých šetření: 1. děti relativně dobře přizpůsobené, 2. děti vyznačující se sociální hyperaktivitou s mimořádným zájmem o vše kolem, který je ale velmi povrchný a krátkodobý, 3. děti „sociálně provokující“, nejrozličnějším, nejčastěji pro okolí nepříjemným způsobem si vynucující pozornost, jdoucí až do agresivity, 4. děti s útlumovým typem chování, které jsou nápadně pasivní.

V oddíle zabývajícím se částečnou kolektivní péčí široce diskutují na základě seriózních poznatků současnou problematiku jeslí, mateřských škol, škol a internátů, soustřeďující se zvláště na u nás žhavou problematiku jeslí. Uvádějí jejich klady i záporny, respektují současnou společenskou situaci. Zajímavé extempore představuje obecný rozbor výchovy dětí v izraelských kibucech. Osobně se domnívám, že je příliš optimistický.

Zvláště významné je upozornění autorů na problémy pobytu dětí v nemocnicích, které jsou u nás rovněž v současné době předmětem diskusí. Tyto problémy jsou, jak se nyní ukazuje, daleko složitější, než se jednoznační zastánci maximální vazby matky s dítětem domnívali. To se zvláště ukazuje ve světle rozborů o deprivaci v rodině v dnešních poměrech.

Právě tato pasáž patří k těm, které značně mění koncepci celého díla a dávají mu význam pro celou společnost. Ukazuje totiž na základ chybných mechanismů socializace dítěte v rodině samé. Langmeier a Matějček, citující Ainsworthové rozdělení deprivace v rodině na základě nedostatku interakce mezi dítětem a matkou, jejím zkomolením či přerušením, ukazují na vnější příčiny této deprivace, spočívající v odchylnostech složení rodiny — kompletní rodina neutvořena (svobodná matka), ztráta rodičů rozvodem, rozchodem, úmrtím, nezájmem atd. —, v socioekonomické a kulturní úrovni rodiny (mnohočetnost rodiny, zanedbané asociální rodiny, rodiny v izolátech či rodiny velmi bohaté a sociálně preferované), v problému zaměstnanosti matek. Toto vše se velmi často promítá do života dětí a jejich vývoje, tak jako se promítá i celá řada psychologických příčin způsobujících bariéry mezi rodiči a dětmi či mezi sourozenci, kteří ve vlastní socializaci dítěte nejsou nevýznamní.

Rozbor těchto vnitřních příčin deprivace v rodině, z nichž na prvním místě uvádějí nedostatek citového vztahu matky k dítěti, vznikající nejrozličnějším způsobem (nezralost a nevyrovnanost matky, circulus vitiosus z dětství deprivovaných žen, nejrozličnější duševní poruchy či vady), uzavírají autoři poukazem na značnou rozmanitost a komplikovanost jejich forem proti formám deprivace v ústavěch, a tím i na její nebezpečnost, neboť „je na samém začátku deprivační historie“.

Dále ukazují problematiku deprivace u různě izolovaných či handicapovaných skupin a narušení socializačního procesu jejich dětí s ohledem na průměr v populaci. Zajímavé jsou i poukazy na deprivační situace a jejich důsledky na děti za mimořádných okolností (dětí strádající válečnými útrapami, děti z koncentračních táborů atd.), které jasně potvrzují přítomnost rodičů či jistotu dávajících dospělých osob jako významný protideprivační faktor, i když somaticky se děti bez této ochrany prakticky nelišily a stejně strádaly.

Před pojednáním o vnitřních příčinách deprivace poukazují autoři na některé závažné faktory ve společenském vývoji té či oné kultury ve vztahu k dětem (zabíjení novorozenců, postavení dětí ve společnosti, způsob jejich výživy, hygieny, návyků, různost vztahu matky, rodičů — např. rozptýlené mateřství atd.) a jejich strádání. Jde často vlastně o různý výklad a aplikaci téhož jevu v životě společnosti (např. kojení nebo odstavení v různých společnostech je různé, a též různě chápáné a vykládané). Obdobnou situaci uvádějí ve vývoji jednoho společenství a dokládají toto tvrzení známou Langmeierovou studií o vývoji názorů na výchovu dětí za posledních sto let u nás.

Závažnou — zvláště pro lékaře — je osmá kapitola, zabývající se vnitřními podmínkami deprivace. Zde se snaží Langmeier s Matějčkem najít odpověď na to, proč na tutéž deprivační situaci reagují různé děti různě. Ukazují na různý význam toho kterého věkového stadia v životě dětí. Uvádějí Schaffera, který pokládá za zřejmé, že dítě do sedmi měsíců svého věku potřebuje pouze prostou sociální stimulaci v určitém množství a intenzitě, a teprve pak specifickou sociální stimulaci vázanou především na matku. I když jednoznačně uzavírají, že specifická závislost dítěte na mateřské osobě má základní význam pro prvotní utváření osobnosti dítěte, přece jen jsou v časových údajích velmi opatrní a rezervovaní, zvláště ve vztahu k nejranějšímu období dítěte a k teorii imprinting faktoru, a tím i k významu matky pro dítě, tolik zdůrazňované psychoanalytickou teorií. To se zvláště projevuje v 10. kapitole, v části zabývající se teorií deprivace z hlediska dítěte. Osobně se domnívám, že je třeba přikládat tomuto vztahu již od samého narození větší význam, zvláště pro matku samu. Dotváří se zde její mateřský cit a dokončuje se její dozrání, což má druhotně značný dosah na její péči a zájem o dítě.

Zajímavé jsou rozdíly deprivací podle po-

hlaví. Obecně známá skutečnost o větší zranitelnosti hochů než dívek se projevuje i zde, i když někdy spíše zprostředkovaně (u hochů častěji encefalopatie, tedy větší vnímavost k deprivačním situacím). Tak zjistili ve své klientele častěji provokace u hochů, kdežto dívky byly významně častěji vyrovnané. Otázky konstitučních rozdílů jsou však nejméně jasné, i když se zde ukazují značné individuální rozdíly. Jejich příčiny jsou však tak složité, že správná analýza je značně obtížná, jak dokazují výsledky dlouhodobého sledování 101 dětí v dětském domově pro děti od 1 do 3 let.

V oddíle o rozdílech způsobených patologickými příčinami se autoři zabývají nejprve problematikou dětí s poruchami smyslovými, uvádějí ji extrémním případem slepého a hluchého děvčátka H. Kellerové. V pasáži o psychologických problémech slepých dětí poukazují na problémy jejich komunikace se světem a potřebu dostatečného působení vhodnými impulsy zvnějšku, včetně jejich problémů citového strádání v různých ústavěch. U dětí hluchých poukazují na značné hluboké narušení rozvoje řeči a tím i duševních funkcí dítěte, včetně přímého vlivu senzorické deprivace na utváření představivého života hluchých dětí (Siger a Salomin).

Z poruch motorických uvádějí různá omezení u poliomyelitiků, u dětí prodávajících ranou dětskou mozkovou obrnu, apod. Nejzávažnějšími se jeví poruchy centrálního nervového systému, z nichž na prvním místě autoři uvádějí lehkou dětskou encefalopatii a její přímý vztah k rozvoji deprivace na poškozeném terénu, a vzájemnou konvergenci či podmiňování obou těchto faktorů. Jednou z nejzávažnějších deprivačních situací je obtížné chování dětí samých, které může u jejich vychovatelů vyvolat nepříznivé a zavrhuje postoje, čímž se deprivace dále prohlubuje. To se velmi často projevuje v rodině samé, která se daleko častěji a raději takového dítěte zbavuje.

Obdobný, i když na jiné úrovni, je problém dětí oligofrenických, zvláště pak s těžším mentálním opožděním. Zde někdy rozhodování o pobytu dítěte v ústavě či rodině patří k jednomu z nejobtížnějších úkonů v péči o dítě a je třeba je přísně individualizovat, jak též oba autoři dokládají řadou pozorování svých i cizích.

Sám bych v této souvislosti upozornil na případy dlouhodobě či chronicky nemocných dětí, které jsou navíc opuštěny. I když těchto případů není mnoho (nepočítáme-li dlouhodobé pobyty v nemocnicích), přece jen patří k jednomu z nejsmutnějších a nejotřesnějších v celé naší péči o děti. Není pro ně totiž nikde místo. Teprve institucionalizovaná náhradní rodinná péče bude moci tyto situace řešit.

V kapitole věnované experimentálnímu přístupu k psychické deprivaci uvádějí oba autoři jednak rozsáhlý výčet pokusů na zvířatech, jednak pokusy na lidech. Z pokusů na zvířatech třeba zvláště zdůraznit známé Harlowovy pokusy s opicemi, které ukazují na složitou problematiku deprivace, blížíci se již poměrům u člověka (především v ob-

lasti sociálního vyzrávání a zájmu o uspokojování některých potřeb).

Z pokusů na lidech je třeba uvést nepříznivé důsledky různých senzorických deprivacních situací, celou řadu změn v různých psychických funkcích, jejich nesnesitelnost, až vznik experimentálních psychóz u dobrovolníků. Dále různé pokusy se sociální izolací jednotlivců i celých skupin, které v době nedávné se týkaly především námořníků, dnes jsou doménou kosmonautů. Neobyčejně zajímavé jsou pokusy Gewirtzovy a Baerovy u předškolních dětí, ukazující význam přítomnosti a kontaktu dospělých s dětmi, zvláště ve vztahu se sociálním zpevňováním.

Tato kapitola je jakousi přípravou k 10. kapitole, již dílo vrcholí. Autoři chápou teorii deprivace jako teorii víceúrovňovou; deprivaci vidí především jako *nedostatek podnětů*, jako stav vzniklý ochuzením podnětového prostředí, pro který uvádějí Kearsleyovu představu sociální podvýžvy — nedostatku tělesného zásobení sociálním kontaktem, autoritou, pochvalou (1961). Dynamika takto vznikající deprivace pak vede k třem typům deprivace, v podstatě dříve uvedeným — tj. hyperaktivní deprivace na počátku vývoje (obdoba Goldfarbova „hladu po lásce“), hypoaktivní deprivace, charakterizovaná snížením celkové aktivity, torpidností reakce, nezájem (obdoba Spitzovy anaklitické deprese), a normoaktivní deprivace, vyznačená „opětým získáním normální úrovně dráždivosti a aktivity za stálých podmínek“.

Dále chápe Langmeier s Matějčkem deprivaci jako *nedostatek styčnosti*, kdy vliv deprivacních podmínek na vývoj dítěte je spatřován v okolnostech, které nedávají podmínky pro účinné učení, to je v nedostatku účinných hodnotných reakcí a zpevňujících podnětů. Tato teorie vychází v podstatě z teorie učení, opírá se o dvojí typ podmiňování: o podmiňování klasické (Pavlov) a instrumentální (vztah podnětů s reakcí), a snaží se vysvětlit chování dítěte přísnou analýzou normálních i deprivujících podmínek v jeho vývoji (Gewirtz a spol.). Poukazují na druhý a vyšší typ učení — porozumění, o němž Brunner předpokládá, že právě ono je v deprivacní situaci značně postiženo. Sami však upozorňují na to, že motivační struktura (struktura potřeb) je u dětí výrazně změněna, což teorie učení nemůže vždy dobře postihnout. Zajímavě vysvětlují hyperaktivitu a její různé projevy, odpovídající jejich výše zmíněným typům sociální hyperaktivity a sociální provokace.

Ve třetí rovině vysvětlují oba autoři deprivaci jako *nedostatek integrace*. Rozebírají zde problematiku nejrozličnějšího střetávání podnětů a reakcí, s nimiž počítá rovněž teorie učení a zvláště pak teorie osobnosti, která chápe vznik osobnosti jako odlíšení „já“ od jiné osoby či předmětu, zvláště pak od matky. Zde také lze spatřovat východisko pro uspokojování či neuspokojování pocitovaných potřeb, jež autoři rozlišují podle sociální důležitosti do několika stupňů. Za nejdůležitější pokládají specifický vztah dítěte k matce, který je také prvním „organizáto-

rem“ ustavujícího se já. Tam, kde se takový vztah na podkladě časné deprivace nevyvine, je organizace osobnosti zasažena v samém jádru.

Ve čtvrté rovině chápou Langmeier s Matějčkem deprivaci jako *nedostatek v socializaci*. Původní jednostranný vztah matkadítě se kolem 2. roku začíná vyvíjet jako složitý dvoustanný vztah, dítě začíná zaujímat primitivní sociální role. Ty se stávají organizátorem, jenž vnáší do potřeb dítěte nové usměrňující tendence, v nichž se neustále rozšiřuje okruh sociálního pole a také prohlubují, rozšiřují a specifikují sociální role dítěte. Deprivace se pak projevuje hlavně tam, kde je přerušen tento přirozený rozvoj socializace, kde dítě nemá příležitost se naučit porovnávat vlastní potřeby a potřeby okolí, kde ustrne rozvoj jeho motivace a kde je porušena oblast intelektuálních, sociálních potřeb, přání a tendencí a s nimi spojených hodnot dítěte.

V jedenácté a dvanácté kapitole se Langmeier a Matějček zabývají diagnózou, prognózou a terapií deprivace. Vycházejí především ze svých rozsáhlých zkušeností klinických psychologů, značně ovlivněných medicínským myšlením, a dokládají je svou bohatou publikační činností. Zvláště významná je zde jejich rezervovanost k apodiktickým tvrzením o ireparabilitě deprivacních poruch a přehled terapeutických postupů a možností při setrvání na přísné objektivitě a pečlivém hodnocení všech pramenů a faktů.

To je pak zvláště patrné v závěrečné kapitole o prevenci deprivace, kterou spatřují především v celém životě společnosti a jejího vztahu k dítěti, v kontextu se všemi opatřeními sledujícími prospěch rodiny a dítěte, a to jak v oblasti sociální politiky v širším slova smyslu — dotýkající se každého člena společnosti —, tak v oblasti sociální politiky v užším slova smyslu — zasahující tam, kde člen společnosti je nějak ohrožen či postižen. A sem správně řadí i jev opuštění dítěte. V soulase s moderními poznatky péče o děti žijící mimo vlastní rodinu požadují jednotný, ale vnitřně bohatě členěný a diferencovaný systém, respektující všechny aspekty komplexní péče o dítě a hájící za každých okolností jeho zájem a prospěch.

O obou vydáních, lépe řečeno o obou knihách *Deprivace v dětském věku* J. Langmeiera a Z. Matějčka platí více než kde jinde, že „sua fata habent libelli“. Jestliže první vydání této práce účinně zasáhlo do viru renesančních snah v péči o opuštěné dítě, jež během doby značně překročily své původní cíle a promítly se do celého života naší společnosti, druhé vydání přichází do doby podstatně změněné, vyžadující především odbornost, exaktnost a velmi fundované kroky v naprávě i dalším vývoji ve všech oblastech života, tedy i v oblasti péče o děti žijící mimo rodinu. A tento požadavek oba autoři plní více než na výtečnou.

Jako kliničti psychologové vyšli ze svých praktických poznatků tíživé situace extrémního společenského problému — opuštěného dítěte. Soustředili na ně svůj zájem, usilí a studium. Po léta se mu soustavně věnují.